

SLIBTE SVOU KREV OBRÁNCŮM REPUBLIKY!

BRVOVNÍ
DĚKOVÉ
TE SE ZDE!

V ZÁVĚMÍ
MONTÉ

KREV
ŽEN
SILNĚ
GARANTU

Potopení demokratického ostrova

1938

Jiří Němec

Kdo se narodil před sto lety v nově vzniklém státě v Československu, oslavil koncem roku 1938 dvacáté narozeniny. Podle dobového práva to znamenalo, že tento mladý člověk nebyl ještě plnoletý, a ještě se proto nemohl plně podílet na politickém a občanském životě republiky. Poslední parlamentní volby do Národního shromáždění v roce 1935 sledoval jako sedmnáctiletý teenager nejspíš jen zpozvzdálí. Přestože k dalším parlamentním volbám, pokud by bývaly proběhly v pravidelném čtyřletém cyklu, měl zamířit již v roce 1939, odsoudily ho politické převraty, které následovaly po krizovém roce 1938, k osmiletému čekání. Mezitím zažila Republika československá politické zemětřesení v důsledku rozhodnutí velmocenské konference v Mnichově na konci září 1938. V březnu 1939 byla skomírající parlamentní republika zcela rozdrácena pod koly německých vojsk. Režim, který anexe českých zemí nastolila v Protektorátu Čechy a Morava, vylučoval naplnění jakýchkoliv politických práv. Teprve v roce 1946 tak mohly děti zrodu Československa, ovšem jen pokud byly české nebo slovenské národnosti, poprvé naplnit svá občanská práva u voleb politické reprezentace v obnovené (ale v zásadě úplně odlišné) republice. Rok 1938 byl rokem, ve kterém se demokratický vývoj českých zemí přerušil. Demokratický deficit, který se tím vytvořil, s sebou nesl zátěž i do budoucna.

V roce 1938 byla i Československá republika velmi mladý stát. Povstala k životu z tužeb a nadějí české národní politiky dlouhého 19. století a z odbojového zápasu česko-slovenského exilového hnutí proti Rakousku-Uhersku během první světové války. Vznikla jako výsledek válečného vítězství Dohodových mocností, na jejichž válečné straně bojovaly desítky tisíc českých a slovenských dobrovolníků. Geograficky zahrnoval nový stát díky přesvědčivé, ač ne zcela přesné argumentaci československé delegace na Pařížské mírové konferenci celé území historických zemí Čech, Moravy a Rakouského Slezska (kromě rozděleného území Těšínska) a oblasti Horních Uher, které byly z uherského území Uher nově vymezeny podle etnografického, vojenskostrategického, dopravního a hospodářského hlediska. Úplně na východě byla

Všeobecná mobilizace v Československu – výzvy k darování krve v očekávání válečného konfliktu s Německem.

1938

Plakát oslavující 20. výročí existence Republiky československé zachycuje Sokola (člena České obce sokolské) rozpřaženého přes území republiky a v popředí československé legionáře v italské, francouzské a ruské uniformě (1938).

k česko-slovenskému území z dobrovolného rozhodnutí rusínské reprezentace připojena Podkarpatská Rus. Není pochyb, že primárně Československo vzniklo jako výsledek českého národního úsilí o vlastní stát. Sčítání lidu však ukazovala, že jde přinejlepším o stát Čechoslováků s nezvykle početnými národnostními menšinami. V roce 1931 tvořili z necelých 14 a půl milionu obyvatel státu Čechoslováci (Češi a Slováci podle oficiálního masarykovského pojetí tehdy tvořili jeden národ) 66,91%. Pak následovali Němci s 22,32% podílem na celkovém počtu obyvatel, Maďaři s 4,78%, Rusíni s 3,79%, Židé s 1,29% a Poláci v oblasti Těšínska s 0,59%.

Snad nejdůležitějším úkolem pro politickou reprezentaci mladé republiky proto bylo najít optimální řešení, jak tuto národnostní rozmanitost uspořádat ke spokojenosti všech, avšak s ohledem na celek republiky. Prvním krokem bylo zakomponování ústavní ochrany národních, náboženských a rasových menšin, přesně tak, jak to vyplývalo ze závazné Saint-Germainské mírové smlouvy z roku 1919. Oficiálně nebylo Československo pojímáno jako národní stát. V projevech vrcholných státních představitelů, a dokonce většinou ani ve vyjádřeních předních českých politiků – snad s výjimkou Karla Kramáře ze strany Národních demokratů – se o Československu nemluvilo jako o národním státu. Avšak v symbolické rovině, která se projevovala třeba ve státních svátcích a památných dnech, bylo prvorepublikové Československo přece pevně spojeno s českou kolektivní pamětí. Zrod republiky byl spojen s obnovením české (respektive československé) národní samostatnosti, o kterou prý český národ přišel na Bílé hoře v roce 1620 a po níž prý následovaly tři staletí

poroby českého národa pod habsburským žezlem. Tento moderní mýtus, který navazoval na národní výklad dějin doby 19. století, živě rezonoval v kulturní paměti českého obyvatelstva všech generací. Složitější a ambivalentnější to bylo u Slováků. Jejich významná část politické reprezentace se s naznačeným mýtem ztotožňovala těžko, protože historický vývoj Slováků probíhal v Uhrách do značné míry nezávisle na českých dějinách. Část slovenských elit také nepřijala koncept jednotného československého národa, odmítla centralizovanou strukturu státu, a to vytvářelo dlouhodobě disonantní česko-slovenský vztah, který po mnoha peripetiích, rozchodu v roce 1939 a obnovovaných pokusech o společný stát skončil v česko-slovenském rozchodu v roce 1992.

Avšak nejsložitěji se vyvíjel vztah německojazyčného obyvatelstva k Československu. Český mýtus o znovuzrození národní a státní samostatnosti se střetával s deziluzí českých, moravských a slezských Němců. Týkalo se to především jejich politických a kulturních elit, které se při zániku Rakouska-Uherska nepřihlásili k československé republice, ale k rakouské republice. Tato deziluze, která se projevovala většinou v závislosti na hospodářském vývoji, byla živena pocitem křivdy z nedobrovolného začlenění „jejich“ domova do státu Čechoslováků i ze statusu menšiny. Bylo možná nespravedlivé, že pod pojmem menšiny byly zahrnuty více než tři miliony obyvatel českých zemí. Ale tehdy to nebylo myšleno pejorativně. Liberálně demokratický politický řád republiky nijak nebránil německým obyvatelům ve svobodném politickém, hospodářském či kulturním vývoji. Po celá dvě desetiletí První republiky se mohly rozvíjet německé vysoké školy v Praze a v Brně (univerzita a dvě techniky) a bez podstatnějšího omezení dál existovalo i německé střední a základní školství. Od poloviny dvacátých let zatlačili představitelé některých politických stran do podvědomí původní negativní postoj k Československé republice. Tři politické strany (tzv. aktivistické) se dokonce začaly podílet na politickém životě republiky s vládní odpovědností.

Tak se již jeden čas zdálo, že republika překonala krize, vyplývající z národnostní rozmanitosti. Hrozba přicházela spíše z radikálních ideologických koutů, od komunistické levice a české fašistické pravice. Ale světová hospodářská krize a sociální bída, která ji doprovázela, nakonec na první pohled vrátila národnostní otázku v Československu do centra politické debaty. Ve skutečnosti byla věc poněkud složitější. Spor o národnostní uznání se úzce prolínal se sporem odlišných ideologií – liberální demokracie a fašismu (nacismu). Neprolnula se zcela, protože – jak si ukážeme – až do zániku První republiky za československou demokracii bojovali republika zcela loajální Němci. Nebylo jich málo, ale mezi německými obyvateli to v Československu byla spíše výjimka. Politický konflikt ve druhé polovině třicátých let měl tedy dvojí charakter. Právě kvůli tomu, že nebyl jen sporem

o národnostní uznání, ale také principiálním sporem dvou neslučitelných ideologií, směřoval k vážné politické krizi, jež vyvrcholila v roce 1938 úplným zhroutilím politického řádu prvorepublikové demokracie.

Vlastním důvodem, proč se První republika zhroutilá, ovšem nebyly vnitropolitické problémy Československa, nýbrž agrese nepřátelského státu. Napomohl jí úpadek mezinárodního prostředí ve druhém desetiletí po první světové válce. Bylo to období vzestupu nacionálněsocialistického Německa. Německému kancléři Adolfu Hitlerovi se podařilo přesvědčit hlavní garanty poválečného uspořádání, zvláště Velkou Británii, o oprávněnosti svého úsilí o mezinárodní zrovnoprávnění a obnovení úplné suverenity Německa. Zbrojící a stále sebevědomější Německo přitom po fázi opatrného odstraňování závazků Versailleského míru pozvolna přestávalo respektovat suverenitu států, které s ním sousedily, a vnějšími zásahy ovlivňovalo jejich vnitropolitické záležitosti. Cílem byla jejich destabilizace a vytvoření německé hegemonie ve středovýchodní Evropě. Britská diplomacie (a v jejím vleku i československý spojenec Francie) se rozhodla čelit Hitlerově tažení proti následkům „versailleského diktátu“ defenzivní politikou usmířování (appeasement). Hlavním přáním britských a francouzských politiků bylo, aby se evropské státy znovu neocitly ve válce. Hitler strachu z války využil a na velmocenské konferenci v Mnichově na konci září 1938 dosáhl odstoupení části československého území a zásadního oslabení svého středoevropského protivníka. V první chvíli se zdálo, že Československo bylo obětováno pro evropský mír. Ovšem již velmi záhy se mělo ukázat, že důvěřovat Hitlerovi bylo osudovým omylem britského premiéra. O rok později válka s Německem vypukla. Půl roku po Mnichovu se odhalil pravý charakter německého diktátora. Světoví politici byli Hitlerovým flagrantním porušením mnichovských ujednání přivedeni k poznání, že diplomacie appeasementu nepovede k trvalému mezinárodnímu míru. V tomto smyslu byl rok 1938 významným zlomovým rokem také v evropských dějinách. Ukázal, že válka s Hitlerem je nevyhnutelná.

Na začátku byly volby roku 1935

Historikové málokdy dokáží určit, kdy přesně započal děj vedoucí k určité události. Události totiž mají obvykle mnoho zápletek a každá z nich může mít různý začátek a patřit do různého kontextu. Naznačil jsem výše, že nedůvěra německého obyvatelstva k československému státu sahala až k počátkům republiky. Mohli bychom jít ještě do starších dob, třeba k úsilí německých politických stran po vzniku samostatných německých Čechů za první světové války. Ale to by nás vedlo k jinému příběhu. Kdybychom se však ptali, která událost vedla k roku 1938, měli bychom ukázat na počátek Hitlerovy vlády v Německu v roce 1933 a na československé volby

v květnu 1935. Zůstaňme nejprve v Československu a začněme u voleb, protože jejich překvapivý výsledek způsobil převrat v německém politickém táboře a odstavil dosavadní politické strany na vedlejší kolej.

Čtvrté parlamentní volby v éře Československé republiky se konaly v situaci, kdy již šestým rokem na československé hospodářství neblaze působila Velká hospodářská krize. Hospodářský produkt ČSR toho roku klesl oproti stavu před vypuknutím hospodářské krize v roce 1929 na svou nejnižší úroveň (o 17,2% nižší než v roce 1929).¹ Roční průměrná nezaměstnanost se v roce 1933 vyšplhala na 738 tisíc lidí bez práce a ještě po tři další roky se bude držet vysoko nad 600 tisíci.² Jedním z důsledků hospodářské deprese, která s většími nebo menšími následky zasáhla celou Evropu, byla zásadní proměna politické atmosféry v některých státech, s nimiž Československo sousedilo. Politickým zmatkům a pokusům o puč čelila v Rakousku od května 1932 diktatura rakouských křesťanských sociálů, budujících katolický stavovský stát a naopak odmítajících liberálně-demokratickou podobu státu. V Německu vytěžila ještě koncem 20. let malá šovinisticky nacionalistická a antisemitská strana nacionálních socialistů (NSDAP) z obecné nedůvěry v instituce liberální demokracie, z hospodářské i vleklé politické krize tři velká (avšak nikoliv absolutní) volební vítězství. Když byl počátkem roku 1933 kancléřem jmenován Adolf Hitler, využil bez skrupulí dlouhodobě nestabilní politické situace a ve jménu obrany republiky před údajným bolševickým nebezpečím po požáru Říšského sněmu přistoupil k uskutečnění vlastní „nacionálněsocialistické revoluce“. Z republikánského Německa s promyšlenou liberálně-demokratickou ústavou z roku 1919 během několika měsíců Hitler vybudoval vůdcovský stát, který prostřednictvím NSDAP a jejích paramilitárních odnoží a represivních policejních složek totálně ovládl, ale také sjednotil celou německou společnost.³

Za těchto pohnutých okolností se dala i v Československu očekávat radikalizace voličů. Volby v roce 1935 opravdu přinesly velké překvapení. Dělicí linie mezi stranami se neformovala zcela podle tradičních ideologických rozdílů. Vládní strany část voličské podpory ztratily, s výjimkou německých aktivistických stran se ale o katastrofě nedalo hovořit. Demokratické strany bez ohledu na to, ke které části pravolevého spektra patřily, avšak které nepochybňovaly stávající politické uspořádání republiky, získaly celkově asi 56,5% podporu voličů z celé republiky. To stále sice byla většina, alarmující však bylo, že přes 40% voličů bylo ochotno volit strany vystupující proti stávajícímu politickému řádu republiky.⁴ Bylo to sice jen o několik desetin procenta více než v roce 1929, ale byl tady zásadní rozdíl. Stejně jako demokratické strany nevytvářely ani antisystémové strany jednu politickou sílu. Štěpily se dál podle ideologických rozdílů, národnostního klíče a někdy také kvůli osobním animozitám mezi jejich ambiciózními představiteli. Jako nejdůležitější se ukázalo štěpení

podle národnostního klíče. Posílily totiž zejména strany usilující o zásadní přestavbu republiky na bázi národnostně autonomní. A mezi nimi se nejvýznamnější silou ze dne na den stala Sudetoněmecká strana, která získala hlas bezmála milionu a 250 tisíců voličů. Nečekaný volební zisk ji vynesl nejen k absolutnímu vítězství mezi německými voliči (mezi nimiž ji volilo 67% voličů),⁵ ale také k celkovému vítězství v parlamentních volbách. Bylo to poprvé a naposledy v dějinách Československa, kdy parlamentní volby vyhrála politická strana zastupující národnostní menšinu. Jen v důsledku složitého přepočtu hlasů ve druhém a třetím skrutiniu nezískala SdP v Národním shromáždění nejvíce mandátů. Se 44 mandáty měla o jeden mandát méně než československá agrární strana. Tato okolnost dávala prezidentovi republiky do rukou argumentační nástroj, aby se s SdP, o jejíž loajalitu vůči státu přetrvávaly pochybnosti, nejednalo jako se stranou vítěznou a nebyla pověřena jmenováním vlády.

Sudetoněmecká strana od alternativního hnutí k nástroji Hitlerova Německa

Sudetoněmecká strana je v české historické paměti i v textech české historiografie spojována jednoznačně s německým nacismem. V letech 1937–1938 se stala efektivním nástrojem politiky kancléře Adolfa Hitlera, jemuž pomohla destabilizovat poměry v Československu. V říjnu 1933 vyhlásil vedoucí německých turnerů Konrad Henlein vznik širokého politického hnutí pod názvem Sudetoněmecká fronta domoviny (Sudetendeutsche Heimatfront).⁶ Jen krátce před Henleinovým vystoupením hrozilo dvěma dlouhodobě protičeskoslovenským stranám (tzv. negativistickým), straně německých nacionálních socialistů (DNSAP) a straně německých nacionalistů (DNP), úřední rozpuštění kvůli činům namířeným proti republice.⁷ Na poslední chvíli se obě strany raději rozpustily dobrovolně. Souběh obou událostí vzbuzuje z části oprávněnou představu, že Henleinovo hnutí bylo jen zástěrkou pro pokračování činnosti DNSAP, úzce již od počátku 30. let napojených na nacistickou stranu v Německu. Henlein přispěl k této představě v roce 1941 retrospektivním prohlášením před vídeňskými univerzitními studenty, že v podstatě již od léta 1933 jednal v součinnosti s Adolfem Hitlerem. Ovšem pohled do prvních let vývoje Sudetoněmecké fronty domoviny, respektive Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, příště SdP), na niž se strana přejmenovala před volbami roku 1935, nabízí i více diferencovaný výklad. A ten naznačuje, že strana nutně nemusela skončit jako Hitlerova věrná služka.

V hnutí se od počátku střetávaly dva hlavní proudy, které měly společně antičešství, antibolševismus a přinejmenším latentní antisemitismus.⁸ Do organizace středních a nižších složek fronty se zapojili někdejší straníci

obou rozpuštěných stran, kteří v ní viděli jen šikovnou náhradu za ztracenou stranickou platformu německého nacionalismu a nacionálního socialismu. Ovšem ve vedení kolem Konrada Henleina se pohybovali lidé mladé generace poněkud odlišného ražení. Do politiky vrhli energii získanou v mládežnickém hnutí všenněmeckého charakteru (*Wandervogel*) a z turnerských tělocvičen. Nesnášeli tradiční parlamentní politiku, kterou považovali za prázdné politikaření, odmítali vůbec i liberálně demokratický režim postavený na konkurenci politických stran, neboť strany podle jejich názoru nezastupovaly vůli lidu. Pod jejich vedením „fronta“ těžila z otevřeného demokratického systému, sama ale od počátku byla bytostně antidemokratická. Hlásila se sice na veřejnosti k československé ústavě, ale vnitřně ji odmítala a požadovala přinejmenším její úpravu s ohledem na národní autonomii německého obyvatelstva. Zaštitění myšlenkami vídeňského profesora Otmara Spanna snili mladí muži v jejím čele sny mnohem revolučnější. Chtěli zachránit tříděně rozdělenou a působením liberalismu údajně stále více individualizovanou, rozpadající se společnost vybudováním autoritativního korporativního státu. Ten by sjednotil národ (lid) a překonal rozpory moderní průmyslové společnosti. Jejich neformálním uskupením se koncem 20. let stal Svaz kamarádů (*Kameradschaftsbund*), který se utvořil z kruhu přátel kolem Spannova žáka Waltera Branda.⁹ Jeho členové aktivně působili v českých, moravských a slezských kulturních a spolkových organizacích a pronikali na nižší posty dokonce do německých politických stran nemarxistického zaměření. U zrodu SdP tak stáli mladí lidé veřejně činní, ale politicky neotřelých tváří, kteří se německým voličům nabízelí jako alternativa vůči tradičním politickým stranám. Ponechávající své radikální sny prozatím stranou, představovali se jako národnostně sjednocující hnutí, usilující překonat dosavadní stranickou rozdrobenost německého obyvatelstva v Československu. Jediným konkrétním bodem jinak značně mlhavého programu byla vůle stát se jedinou „sudetoněmeckou“ politickou silou v Československu. Podle opakovaných veřejných prohlášení Henleina o loajálním vztahu vůči státu bylo jejich cílem dosáhnout pro německou menšinu rozsáhlou samosprávu na bázi obcí. Jak se ukázalo o pár let později, samospráva byla vnímána jako první krok k uskutečnění národnostní autonomie. Požadavek to byl radikální a jeho naplnění by znamenalo zásadní ústavní přestavbu uspořádání celé československé republiky. Ale nebyl nový. Politické i kulturní elity německého obyvatelstva z českých zemí svůj nesouhlas s československou republikou vyjádřily již v letech 1918–1919. V roce 1935, v poločase hospodářské deprese, která se zvláště těžce odrazila na exportním průmyslu z příhraničních oblastí Čech, severní Moravy a Slezska,¹⁰ padaly tyto myšlenky znovu na úrodnou půdu.

V tomto smyslu lze porozumět i překvapivému volebnímu vítězství Sudetoněmecké strany v roce 1935. Z vítězství ve volbách nelze vyvozovat,

že se voliči SdP rozhodli volit fašismus nebo nacismus.¹¹ Sečteme-li hlasy voličů pro DNP a DNSAP z voleb předcházejících, dojdeme k číslu 5,27% všech voličích československých občanů.¹² I kdyby tedy všichni, kteří volili německé negativisty v roce 1929, odevzdali hlas pro SdP, ani zdaleka by to nemohlo vést k vítězství. K vítězství SdP přispěla agresivní propagandistická kampaň o potřebě německého sjednocení a sociální nátlak místy hraničící s terorem. SdP vedla od svého vzniku řadu jednání o spolupráci nebo sloučení s některými dalšími dosud aktivistickými stranami (především s německými agrárníky a živnostníky). Přestože tato jednání před volbami zkrachovala, SdP jejich prostřednictvím získala punc legitimní strany a podařilo se jí odloučit velkou část voličů stran, se kterými vyjednávala. Podařilo se jí tímto způsobem v německých krajích Československa vybudit až nenávistnou atmosféru namířenou nikoliv vůči údajně vládnoucím Čechům a „českému státu“ (to naplno přijde až později), ale spíše vůči jinak politicky smýšlejícím Němcům. Rychle mizela hranice tolerance vůči stoupencům jiných názorů a šířily se případy, kdy osobní spory o politické přesvědčení přerostly k výhrůžkám, k sociální ostrakizaci a někdy i k fyzickému napadání. Slovním i fyzickým útokům byli vystaveni především stoupenci německých sociálních demokratů, strany, která měla koncem 20. let mezi německým obyvatelstvem

Idylický dobový snímek dokumentující volební kampaň SdP (obecní volby v květnu 1938).

v českých zemích nejsilnější voličskou podporu. Podle dobových svědectví se k politickému zastrašování používaly i sofistickovanější metody. Pendrekem na jinak smýšlející se stala všeobecně rozšířená obava z nezaměstnanosti. Některá vedení Henleinovi stranicích firem hrozila svým zaměstnancům výpověďmi z práce, pokud nepodpoří SdP. Avšak tento přímý i nepřímý sociální nátlak by nefungoval, kdyby jej nedoprovázela a nepodpořila umně cílená volební propaganda, jež volby proklamovala téměř za plebiscit o budoucnosti sudetských Němců, stoupence utvrzovala ve vlastní pravdě a nerozhodnuté stavěla před demagogicky položenou otázku, buď jsi pro nebo proti Němcům. Volební kampaň moderního střihu byla na československé poměry nebývale rozsáhlá a finančně nákladná. SdP si ji mohla dovolit jen díky prostředkům, které na její účet tajně přitékaly z Německa prostřednictvím organizací pro podporu Němců v zahraničí.¹³ Obce, kde žilo německé obyvatelstvo, byly zaplaveny letáky a brožurami lehce srozumitelného a demagogicky sestaveného obsahu. Celou kampaň korunovala velkolepě organizovaná předvolební setkání s voliči. Křížem krážem od Jihlavy, přes jižní Moravu, Slezsko a severní Moravu zpátky do Čech projížděla kolona aut s Henleinovým mercedesem v čele, doprovázená autobusem s kapelou. Zastavovala na návších a náměstích a ve větších městech Henlein vystupoval na teatrálně zinscenovaných shromážděních plných stranických vlajek, za zvuku píšťal, víření bubnů a skandování hesel o jednotě.¹⁴

Ve volbách strana vystupovala jednotně seřazená za svým vůdcem, avšak ideová dualita členstva byla brzy problémem, který se nedařilo překonat, a který naopak narůstal s tím, jak o SdP narůstal zájem vládních kruhů v Hitlerově Německu. Strana, jejíž členská základna se oproti situaci před volbami zpětinasobila a koncem roku 1936 přesáhla 450 tisíc členů a dále rostla, z voleb nedokázala vytěžit žádný mocenský vliv. Přestože Henlein poslal hned po volbách prezidentovi Masarykovi telegram a předsedovi vlády dopis, v nichž vyjadřoval ochotu podílet se na vládní odpovědnosti zcela v mezích ústavnosti, nevzbuzovala jeho strana v představitelích ostatních politických subjektů díky neurčitému programu s mlhavými cíli a zřetelné provázanosti s někdejšími nacionalisty a nacionálními socialisty dostatečnou důvěryhodnost. Nová krátká vláda agrárníka Jana Malypetra a brzy rekonstruovaná vláda prvního slovenského premiéra Milana Hodži byly obdobou vlád posledních let a vznikly za účasti německých aktivistů z německé sociální demokracie a z německých agrárníků.

Neúspěch v povolebních jednáních společně s rychlým růstem členstva rozmanitého smýšlení nepřispíval k vnitřní jednotě hnutí. Na veřejnost vyplouly zprávy o vnitrostranických sporech zejména mezi bývalými stoupcenci mezitím již rozpuštěného Svazu kamarádů a bývalými nacionálními socialisty. Přes řadu historiografických pokusů porozumět, oč přesně šlo,

je obtížné pohlédnout do zákulisí. Zřejmé je, že šlo o mocenský konflikt o další směřování strany, který se personifikoval na postavách z vedení SdP. Na jedné straně to byla postava Henleinovy pravé ruky Waltera Branda, který se odmítal jednostranně orientovat na Hitlerovo Německo a inspiroval se v Dolfusově Rakousku. Na druhé straně stála postava Rudolfa Kaspera, někdejšího nacionálněsocialistického poslance a pověřence pro sjednocení dělnických odborů. Kasper požadoval radikálnější sociální politiku a Branda, který byl v SdP považován za šedou eminenci s elitářskými sklony, obvinil z korupce a homosexuality. Jeho stoupenčům se situaci podařilo vylíčit před masou členů SdP jako boj o očistu hnutí od odcizeného a zvrhlého intelektualismu Svazu kamarádů. Vnitrostranický boj se v létě 1936 vyhroutil tak, že byl Henlein donucen se svého blízkého spolupracovníka zbavit, aby neztratil důvěru strany, a aby se strana nerozštěpila. K rozštěpení strany nakonec nedošlo jen díky vlivu Berlína, který zamezil pokračování rozbrojů ze strany bývalých nacistů. Současně však vyvinul tlak i na Henleina. Při příležitosti návštěvy letních olympijských her přijal předseda SdP v Berlíně německý ministr zahraničních věcí Konstantin von Neurath. Na krátké audienci se sudetoněmecký politik tehdy krátce a zřejmě poprvé setkal i s Adolfem Hitlerem. Přestože i později pokračovaly spory vedení s představiteli bývalých nacistů (Kasper byl vyloučen z SdP na podzim 1937), krize ohrožující samu existenci strany byla překonána. Navenek se zdánlivě nic nezměnilo. Obraz národní jednoty a nadstranickosti, který se Henleinovu hnutí mezi německým obyvatelstvem dařilo vykreslovat, trefně vyjádřily novojičínské noviny: „... *Hans Kudlich osvobodil sedláky [...] od roboty, Konrad Henlein od stranictví a třídy.*“¹⁵ Ve skutečnosti však vedení SdP od léta 1936 stále více podléhalo vlivu říše, kde vládla strana jediná. Říše na oplátku z Henleina učinila svého chráněnce. Aby o stranu nepřišla, stála za ním i ve sporech s někdejšími členy DNSAP, případně brzdila i radikální nápady zemského vedoucího SdP K. H. Franka.¹⁶ Výrazem úplného podřízení říšskoněmeckému vedení byla obsáhlá zpráva o politických poměrech v Československu, kterou Henlein zaslal v listopadu 1937 německému diktátorovi. V ní označil vyřešení česko-sudetoněmeckého vztahu v rámci československé republiky za neuskutečnitelné a bez rozpaků označil SdP za stranu nacionálněsocialistickou.¹⁷

Hitler překresluje mapu Evropy

V Mein Kampfu se Hitler netajil nenávisť vůči českému národu, který prý s podporou posledních Habsburků počesťoval jeho rodné Rakousko. Ale v prvních letech u moci se především musel postarat o to, jak si v Německu vydobytou moc udržet a jak ji rozšířit, aby německý stát připravil na úkoly, které s ním zamýšlel. Přes opakovaná tvrzení o mírové politice

jeho Německa a ujištění, že nemá v Evropě zájem na žádném území, se Hitler chystal na velkou válku. Podle utkvělé představy poplatné zvlgarizovanému sociálnímu darwinismu potřeboval německý národ k zajištění budoucího rozvoje území na východě Evropy – nový životní prostor. O ten měla být v dohledné budoucnosti svedena válka. Podle jeho přesvědčení vítěz svému národu zajistí přežití a umete mu rovněž cestu ke světovládě.¹⁸

To všechno byly v roce 1933 jen vzdálené sny. Německo se nejprve muselo zbavit tíhy porážky v první světové válce. Cílem zahraniční politiky prvních let jeho vlády byla revize versailleské mírové smlouvy. Heslem bylo zrovnoprávnění Německa s ostatními státy. Hitler navazoval na to, co měly v programu všechny politické strany výmarské republiky. Bylo téměř jisté, že činem, který lze představit jako revize mírové smlouvy, vždy vyvolá u německé veřejnosti pozitivní odezvu. Patřilo k fungování jeho diktátorské moci, že si v lidových plebiscitech nechal zpětně odsouhlasit již provedená politická rozhodnutí. Taková referenda probíhala v atmosféře oslavující čin, k němuž se měli občané vyjádřit, a otázka byla zpravidla položena tak, že národní citění bránilo lidem odpovědět jinak než kladně. Hitler systematicky úspěchů v mezinárodní politice využíval k budování, upevňování a obnovování souhlasu obyvatelstva s nacionálněsocialistickým režimem.

Takto byl posilován i v sebedůvěře ve „vůdcovské“ schopnosti po sérii snadných vítězství při odbourávání versailleského řádu v letech 1934–1936. V polovině roku 1937 pak obrátil myšlenky i k nejbližším středoevropským sousedům. Československo, v žargonu nacistických médií „umělý“ stát na východních hranicích Německa, stálo vedle nezávislého Rakouska jako první překážka v tažení za šťastnou budoucností německého národa. Bez okolků se k oběma státům Hitler vyjádřil 5. listopadu 1937 na konferenci nejvyšších představitelů armády a zahraniční politiky. Dokládá to známý zápis Hitlerova vojenského pověřence Fridricha Hossbacha, který se v poválečných soudních procesech s nacistickými elitami stal klíčovým důkazem německé válečné agrese. Hitler prohlásil, že zajištění trvalého rozvoje německého národa nemůže naplnit ani prostřednictvím ekonomické exportní expanze, ani ziskem zámořských kolonií, nýbrž jen ziskem nových území v Evropě. Popřel tím dosavadní mírová ujištění světové veřejnosti, že Německo nepožaduje v Evropě žádná území. Armádní špičky obdržely jasný úkol: Německo se připravuje na útočnou válku o území. První cíle jsou Československo a Rakousko. Válka měla vypuknout v horizontu maximálně osmi let, nejpozději v letech 1943–1945. Kdyby k ní došlo později, vyprchala by relativní výhoda Německa v náskoku při výstavbě a modernizaci armády. Hitler se také obával, že by se krize v zásobování potravinami, kterou již režim zažil

předminulou zimu, mohla v budoucnu opakovat častěji. Státní rezervy totiž byly spotřebovány na zbrojení. A to by mohlo oslabovat celý nacionálněsocialistický režim. Vedle pohnutek nacionalistické ideologie byl přímým důvodem válečné agrese také aktuální ekonomický zisk. Za určitých okolností Hitler dokonce nevyklučoval válečný konflikt dříve. Platilo by to třeba v případě, že by Francie byla oslabena politickými krizemi, nebo by společně s Velkou Británií byla zavlečena v důsledku habešské krize do války s Itálií.

V Hossbachově protokolu byly Rakousko a Československo zmíněny jako vojensko-strategická hrozba, která by při německém výpadu na západ mohla vpadnout Německu do boku. Proto musely být odstraněny. Hlavním ziskem Německa mělo tedy být markantní vylepšení vojensko-politické pozice pro případ války s Francií. Československo bylo nebezpečnější než Rakousko kvůli úzké spojenecké vazbě na Francii (a k Sovětskému svazu, přestože tuto v jiných situacích vyzdvihovalou okolnost Hitler nezmínil) i kvůli schopnosti zasáhnout německé území na několika místech. Jeho zničením by se německé hranice výhodně posunuly až k hranicím spřáteleného Maďarska. Proměna mocenské rovnováhy ve střední Evropě měla přimět Polsko, aby v případě německo-francouzského konfliktu zaujalo neutrální pozici. Byly by tady další výhody: podstatně by se zkrátila říšská hranice, zjednodušila by se vojenská obrana země a na připojených územích by prý bylo možno rekrutovat nových 12 divizí.

Na základě těchto úvah byly německým generálním štábem doplněny mobilizační směrnice pro případ vojenského střetu s Francií a jejími spojenci o důležitý dovětek. S dosažením plné bojeschopnosti bude armáda současně připravena k zahájení útočné války proti Československu, „i kdyby proti nám zasáhla jedna či více velmocí.“¹⁹ K přípravě konkrétních vojenských plánů útoku proti Československu bude přistoupeno až na základě Hitlerova rozhodnutí několik týdnů po anexi Rakouska 12. března 1938. Hitler zdůvodní nutnost vyřešit československý „problém“ v nejbližší době před náčelníkem svého generálního štábu znovu strategickými důvody pro případ války s Polskem či SSSR. Vznikne operační plán vojenského útoku na Československo pod krycím jménem Fall Grün.²⁰

Před generálem Wilhelmem Keitelem zdůvodnil Hitler útok rovněž útlakem, kterému jsou Němci v Československu údajně vystaveni. Již v projevu před říšským sněmem 20. února 1938 před vyvrcholením rakouské krize promluvil o 10 milionech Němců (nepřímo hovořil tedy opět o Rakousku a Československu), kterým bylo pařížským mírem proti jejich vůli zabráněno, aby se stali součástí Německa. Protože se nenabízel jiný důvod ke kritice sousedních států a k vměšování do jejich záležitostí, vyrukoval Hitler právě tehdy s otázkou národního sebeurčení. Byl to účinný

trik. Dovolával se stejného práva, na jehož základě dostaly v Paříži roku 1919 nové středoevropské státy svou legitimitu a státní suverenitu. Přirozeně tohoto práva využíval účelově a kde se to hodilo jeho záměrům. Jihotyrolští Němci ve spřátelené Mussoliniho Itálii ho nezajímali. Právo na sebeurčení Němců mimo Německou říši se stalo klíčovým bodem Hitlerovy oficiální politické argumentace následujících měsíců. V plánu Fall Grün se cynicky uvádělo, že vojenský útok na Československo musel mít s ohledem na světovou veřejnost nějaký důvod. Zdůvodněn mohl být dvojím způsobem. Buď mohl útok legitimizovat neúspěch vleklého diplomatického jednání ohledně nějakého problému. To vyvolá mezinárodní krizi, jíž vyřeší válka jako pokračování politiky jinými prostředky. Nebo mělo k útoku dojít rychle jako odvěta po nepřátelském incidentu ze strany Československa. Tím incidentem mohlo být třeba zavraždění německého vyslance v Praze, které by zinscenovali sami nacisté.²¹ Hitler nakonec zvolil první strategii. Jak ještě uvidíme, právo na sebeurčení sudetských Němců bylo jen záminkou, ne cílem.

Konečně tedy na jaře 1938 po „anšlusu“ Rakouska nastal čas, kdy Hitler mohl využít z Říše dlouhodobě finančně podporovanou SdP jako účinný nástroj k destabilizaci československého státu. Henlein již od léta 1935 podnikal přednášková turné na Britské ostrovy a mezi anglickými politiky zaséval sémě nedůvěry ve schopnost československého státu spravedlivě vyřešit problémy svých národnostních menšin.²² Aniž by to byl Henlein v roce 1935 zamýšlel, připravil touto kritikou národnostních poměrů v Československu Hitlerovi ty nejlepší podmínky k tomu, aby se z výsostně vnitropolitické záležitosti Československa mohl o tři roky později stát mezinárodní problém hrozící po dvaceti letech míru v Evropě opět propuknutím války. Německý diktátor stál od jara 1938 až do vyvrcholení zářijové krize za oponou dění jako loutkoherec předáka SdP. Ještě počátkem února 1938 si Henlein sám nebyl jist další politickou strategií, zda pokračovat ve zvyšování napětí mezi Čechy a Němci nebo nastoupit cestu postupného usmířování.²³ Prostřednictvím německého vyslance v Československu do Berlína vyjadřoval potřebu sladit politické kroky s politikou německého kancléře. Odpověď obdržel koncem března na audienci v Berlíně přímo od Hitlera. Hitler nařídil zvyšovat postupně napětí až ke krizi, aby následně zasáhlo Německo. Do přísně tajné koordinace Henleinova jednání s Hitlerem bylo zasvěceno patrně jen velmi málo lidí z vedení SdP i NSDAP.²⁴ To nijak nebránilo tomu, že přesně podle těchto směrnic bude v jednáních s československou vládou SdP klást takové požadavky, aby byly z hlediska ústavy a další existence Československa nepřijatelné. Hitler sám navrhl, že by SdP třeba mohla požadovat v rámci československé armády zřízení německých pluků, s německým velícím jazykem a nezávislým německým velením. Ale to byl i na Henleina

požadavek příliš provokativní, vymyká se dohodnuté taktice a byl zdvořile odmítnut.²⁵

Jakmile se do záležitosti vložil Hitler, bylo více než pravděpodobné, že již nepůjde o nové, národnostně spravedlivější uspořádání československé republiky. Henlein si to musel dobře uvědomovat a nejpozději od této chvíle (ale spíše již od listopadu 1937) jednal vlastizrádně vůči státu, jehož byl občanem. Věřit, že stále jde o zlepšení podmínek života menšin v Československu, mohl jen ten, kdo neznal Hitlerovy myšlenky z podzimu 1937. Kdo však tenkrát nahlédl do Hitlerových temných snů o válce, kdo se účastnil jeho přísně tajných jednání s německými generály, věděl, že vůbec nešlo o národní sebeurčení sudetských Němců. Nemohl mít nejmenších pochyb, že konečným cílem byla vojensko-strategická likvidace celého nenáviděného Československa.

„Anšlus“ sjednocuje sudetské Němce

Rodné Rakousko považoval Hitler se samozřejmostí pohrobka schönereiteránského velkoněmectví za německou zemi, která se jen dějinným nedopatřením dosud nestala Německem. Nikdy nepochyboval, že bude dosaženo „sloučení všech Němců ve Velkém Německu“, jak o něm hovořil první bod programu NSDAP z roku 1920. Připojení Rakouska pro něj bylo nezbytným krokem k naplnění představ o německé národní velikosti a světodějném poslání. Starostí mu dělala jen aktuální rakouská vláda, která od roku 1933 budovala autoritářský, antimarxistický režim na stavovských základech. Režim definoval Rakousko jako stát postavený na katolickém křesťanství a nezávislý na nacionálněsocialistickém Německu. Hitler se přesto domníval, že zemi získá bez použití vojska. Od července 1936 se opíral o německo-rakouskou smlouvu, která prosazovala mnohé německé zájmy, včetně zrušení zákazu NSDAP a vyhlášení amnestie pro nacisty v Rakousku. Přesto v únoru 1938 vystupňoval Hitler tlak na kancléře Kurta Schuschnigga. Hrozby, včetně vojenských, měly zajistit, aby klíčový post ministra vnitra ve vídeňské vládě obdržel předák rakouských nacistů Seyss-Inquart. Schuschnigg však vyrukoval s nečekaným tahem. Vyhlásil referendum o svobodném, německém, křesťanskosociálním a jednotném Rakousku. Překvapený Hitler kvapně nařídil wehrmachtu, aby se připravil na invazi. Současně předložil Vídni ultimátum, aby referendum odložila a jmenovala nacisty do čela vlády. Přestože bylo ultimátum na poslední chvíli splněno, okupovala 12. března 1938 německá vojska Rakousko. Na výzvu rakouského kancléře se Rakušané nebránili a země byla obsazena bez jediného výstřelu. O den později, v den, kdy se původně mělo konat Schuschniggovo referendum, vyhlásil Hitler v Linci „připojení“ („anšlus“) rakouských zemí jako „Východní marky“ k Německé říši. Stoupenci

1938

Nacistická výzdoba a propaganda v ulicích před referendem o „připojení“ Rakouska k Německu hovořící o vzniku Velkoněmecka a vybízející k hlasování „ano“ („Ja“).

připojení k Německu se vrhli po desetitisících do ulic rakouských měst, aby přivítali německé vojáky. V hlaholu oslav zanikla četná bušení na dveře, ozývající se po celé zemi, když Heydrichovo gestapo zatýkalo tisíce svých předem vytipovaných odpůrců. V dubnu následovalo referendum o „znovusjednocení Rakouska s Německou říší“. Hitler ho pro jistotu přímo spojil s volbami do říšského sněmu. Bylo to poslední referendum, které se konalo v celé Německé říši do roku 1945. Proběhlo v atmosféře vybuzeného nadšení, za masivní mediální kampaně i narůstajícího strachu těch, kteří na věc měli jiný názor. Souhlas s „anšlusem“ vyslovilo v demokratických režimech neuvěřitelných 98,53 % občanů.

Tváří v tvář anexi Rakouska se Československo dostalo do svízelné situace. Celá západní polovina republiky, byla ze dne na den vklíněna hluboko do území jednoho velkého Německa. Vznikla Velkoněmecká říše. To vyvolalo celou řadu téměř neřešitelných vojensko-strategických problémů. Intenzivní výstavba stále nedokončeného systému hraničních opevnění musela být nově urychleně naprojektována i pro dříve rakouské pohraničí. Ale mělo to jeden zásadní důsledek v oživení kolektivní paměti bývalých předlitavských a dnes sudetoněmeckých Němců. Velkoněmecko byl pojem, který si každý německý gymnazista spojoval se sjednocovacím procesem německých států v 19. století, započatý neúspěšně v revoluci 1848 a provedený Bismarckovou politikou krve a železa v 60. a 70. letech. Německé císařství nevzniklo ze všech zemí, patřících k někdejší

historické Svaté říše římské národa německého a počítaných po staletí geograficky, kulturně i politicky k Německu. Vzniklo na bázi „maloněmecké“ koncepce. Koncepce „velkoněmecká“ znamenala, že součástí Německa by se staly i historicky „německé“ země pod vládou habsburské monarchie (vedle rakouských zemí také Čechy, Morava a opavsko-těšínské Slezsko). V hlavách přinejmenším vzdělanějších vrstev sudetoněmeckého obyvatelstva (a jistě zvláště u starších generací) se ve „znovusjednocení Rakouska s Německou říší“²⁶ velkoněmecká koncepce konečně (téměř) naplnila. Dovršoval se proces německého národního sjednocení. V tomto světle lze snad lépe chápat i vzrušené nadšení, jež zpráva o německé anexi Rakouska vyvolala v německém obyvatelstvu českých zemí. Ale možná více než reminiscence na sedmdesát let starou událost přitahovala k Hitlerovi nové stoupence aureola opakovaných překvapivých „vítězství“. Události, které se ještě před několika měsíci a lety zdály nesplnitelnými, nyní jednu po druhé uskutečňovala politika německého kancléře. S nečekanými úspěchy, patřičně zdůrazněnými mašinérií Goebbelsova propagandistického impéria, rostla v očích Němců z českých zemí přijatelnost nacionálněsocialistické ideologie a legitimita režimu nacistické diktatury. Několik následujících dní byl „anšlus“ Rakouska oslavován místními Němci, kteří se odvážili nepokrytě používat nacistická gesta a symboly a provolávat nacistické zdravice a hesla.²⁷ Od rakouského 12. března neuběhly ani dva týdny a německé parlamentní politické strany, strana křesťansko-sociální a strana agrární (BdL), které se více než deset let pokoušely o aktivistickou politiku spolupráce s ostatními československými demokratickými stranami, opustily vládní koalici a byly svými vedeními převedeny do SdP. Jen několik konzervativních představitelů starší generace tento krok odmítlo. Dosavadní předseda německých agrárníků, dlouholetý aktivistický ministr a univerzitní profesor slavistiky Franz Spina podal demisi a stáhl se z veřejného života. Když v polovině září 1938 na vrcholu československé krize dvanáct dní před Mnichovem zemřel, zemřela s ním symbolicky i jím prosazovaná vize o symbióze Čechů a Němců v jedné zemi a jednom státě.²⁸

Politické strany byly v následujících měsících následovány kulturními spolky a mládežnickými organizacemi. SdP organizovala verbovací kampaň, v níž bylo stanoveno datum 31. května 1938 jako konečné datum pro nábor nových členů. Znovu zesílil sociální nátlak nejen ze strany henleinovské mediální propagandy, ale i ze strany zaměstnavatelů, spolupracovníků, sousedů, ba i známých z nejbližšího okolí. Šeptandou se šířilo napjaté očekávání brzkého zásahu Hitlera proti Československu. Mnozí jedinci se rozhodli urychleně vstupovat do SdP nejen z pocitu nadšeného souhlasu s Hitlerovou velkoněmeckou politikou. Narážky a skryté hrozby straníků a funkcionářů SdP, obcházejících při získávání nových členů

v některých německých obcích a městech obyvatelé od domu k domu, vybudily rovněž atmosféru obavy a nejistoty, že kdo nestihne získat stranickou knížku SdP včas nebo se dokonce zdrží stranou, jako by si vypálil na čelo znamení nepřítel, až Hitler překročí hranice a gestapo se objeví v jejich obci.²⁹

Poslední vzepětí německého aktivismu

Kromě internacionálně organizovaných německých komunistů (členů KSC), zůstala mimo sjednocující nacionální třetění mezi německými parlamentními stranami pouze Německá sociálně demokratická strana dělnická (DSAP). Sociální demokraté a odbory naopak po „anšlusu“ vyjádřili bezpodmínečnou loajalitu vůči československé republice, její ústavě a demokratickému režimu. DSAP se mezi německými politickými stranami stala posledním ostrovem česko-německé spolupráce, protože se opírala o demokratické hodnoty společné obyvatelstvu všech jazyků republiky. Marně však vzdorovala tlaku nacionalizace politického myšlení, vedoucímu nakonec k úplnému rozpadu společnosti v českých zemích do dvou paralelních a znepřátelených světů. Tváří v tvář agresivní kampani SdP, která často nevybíravými způsoby včetně fyzického násilí napadala členy a stoupence své nejvýznamnější politické konkurence, strana zřídila polo-vojenské jednotky Republikánské obrany (*Republikanische Wehr*). Státní orgány je tolerovaly v obraně před útoky SdP. Členové Republikánské obrany pak v září 1938 umírali v boji proti ozbrojenému povstání Henleinových stoupců na straně republiky.

Do čela DSAP se v březnu 1938 prosadil Wenzel Jaksch. Jednačtyřicetiletý politik pochopil, že sociálně demokratická strana v nacionálně

Představitelé německé sociální demokracie po setkání s ministerským předsedou Hodžou v březnu 1938. Uprostřed stojí Wenzel Jaksch.

zjiřené atmosféře nemůžs s tradiční ideologií reformního marxismu konkurovat emotivní nacionální agitaci SdP. S dalšími dvěma politiky mladé generace, Hansem Schützem z křesťansko-sociální strany a Gustavem Hackerem ze Svazu zemědělců (BdL), podnikl v průběhu roku 1936 pokus nově definovat politiku německého aktivismu (tzv. novoaktivismus). Z hlediska dalšího vývoje se jednalo o poslední významný pokus německých politiků demokratických stran o zásadní změnu vztahu německých občanů k Československu. Tyto tři poslance Národního shromáždění spojovalo přesvědčení, že Henleinovi je možné vzít vítr z plachet jedině tak, že vláda začne důsledně provádět účinná hospodářská a sociální opatření ke zlepšení poměrů německého obyvatelstva. Novoaktivisté se nezdráhali hovořit o existenci jednotné „sudetoněmecké“ identity Němců z českých zemí, kterou považovali za důsledek politického a kulturního vývoje od roku 1918. Ovšem obávali se, že česko-německý vztah vyústí do katastrofy, pokud se Henleinovi podaří zcela ovládnout myšlení sudetských Němců. „*Henleinův pochod*“, prorokoval Jaksch v dubnu 1936, „*vede neomylně k Bílé Hoře sudetoněmeckého osudu. Jeho politika je politikou národní sebevraždy.*“³⁰ Aby zabránili této katastrofické vizi, napjali úsilí také k tomu, aby československá politická reprezentace pochopila, že v zájmu společného soužití Čechů a Němců bude nezbytné udělat ještě něco nad rámec nezbytných hospodářsko-sociálních opatření. Německojazyčné – sudetoněmecké – obyvatelstvo dosud nevnímalo Československo jako svůj stát. Později budou novoaktivisté hovořit podobně jako mnozí henleinovci o uznání sudetských Němců jako „druhého státního národa“. Ale v roce 1936 bylo na prvním místě nezbytné urychleně přijmout opatření ke zlepšení jednoho z dlouhodobě neuralgických bodů ve vztahu Němců k československému státu. Tím problémem bylo velmi malé zastoupení německých zaměstnanců ve státních nebo veřejných institucích. I v oblastech s německojazyčným obyvatelstvem byli často Češi mezi úředníky, soudci, četníky, celníky, pošťáky či železničáři. V očích německých obyvatel to vytvářelo sice zjednodušený, ale přece silný dojem, že stát, v němž žijí, je český. Historické bádání stojí ještě před úkolem ověřit, nakolik tento dojem odpovídal v konkrétních případech skutečnosti. Obecný trend z prvního tuctu let republiky ale vykazoval dramatický propad počtu německých státních zaměstnanců. Mezi lety 1920 a 1930 byl zaznamenán pokles státem zaměstnaných Němců o téměř 100%.³¹ Podepsaly se na něm nejen obávané povinné jazykové zkoušky z českého jazyka (a literatury), které Československo pro své úřednictvo povinně zavedlo. V prvních letech republiky svou roli sehrály také dobrovolné odchody před rokem 1919 privilegovaného německého úřednictva. Propad však pokračoval i v průběhu 30. let. Podle vládní analýzy bylo ke konci ledna 1938 zaměstnáno ve státních a veřejných službách pouze

10% Němců, tedy hluboko pod 22%, který by odpovídal poměrnému zastoupení Němců v populaci Československa.³² Odstranit rychle tento dlouhodobý problém bylo ovšem obtížné. Řešení komplikovaly zažitá nacionální stereotypy a nedůvěra českého úřednictva vůči loajalitě Němců, odpor českých nacionalistických stran (např. Národní sjednocení) a ostře protiněmeckých hraničářských spolků, které posilování Němců ve státním aparátu v příhraničních oblastech považovali za podporu „zněmčování“ země. Pokusům o nápravu, o niž vláda od února 1937 skutečně usilovala, však nenahrával ani zdlouhavě pracující stroj státní byrokracie a často ani prostý fakt, že nebyl k dispozici dostatek vhodně kvalifikovaných (a to znamenalo také česky mluvících) německých kandidátů.³³

Problém neproporcionálního zastoupení národností ve státních a veřejných institucích byl jedním z klíčových témat stále více protičesky vyostřované kampaně SdP. Henlein na problému úspěšně stavěl kritiku československých poměrů také před anglickými politiky v Londýně. Československý prezident Edvard Beneš si uvědomoval palčivost nacionálního problému republiky a v průběhu roku 1936 několikrát vyjádřil ochotu zabývat se problémy, s nimiž se potýkalo německé obyvatelstvo. Představitelé německých vládních stran v lednu 1937 předložili předsedovi vlády memorandum, jehož hlavní požadavky mířily kromě jazykových a hospodářských otázek právě k rovnoprávnějšímu zastoupení zaměstnanců ve státní a veřejné službě podle národnostního klíče.³⁴ Dne 18. února 1937 deklarovala Hodžova vláda na tomto základě odhodlání držet se z národnostního hlediska přísné nestrannosti a přijala usnesení, v němž se část předložených požadavků rozhodla začít bezodkladně napravit.³⁵ Sudetoněmecké firmy měly být zrovnoprávněny při zadávání veřejných zakázek, což se chápalo také jako opatření proti stále vysoké nezaměstnanosti mezi německými dělníky. Zvýšeny měly být rovněž příspěvky na péči o děti a mládež, podpořeny měly být i německé instituce kulturního charakteru. Upravena měla být také některá jazyková nařízení, na příklad umožnění dvojjazyčné komunikace malých obcí například s okresními a finančními úřady. V neposlední řadě měl být navyšován počet německých úředníků, aby jejich poměr mezi úředníky odpovídal národnostnímu složení obyvatelstva.³⁶ To byl úspěch, který vyvolával pozitivní ohlas. Jaksch se v první chvíli před britským vyslancem optimisticky vyjádřil, že nyní sudetští Němci dostanou, co vždy chtěli.³⁷ V následujících měsících, kdy se únorové ujednání dařilo proti téměř pasivnímu odporu českého úřednictva naplňovat jen v některých oblastech a velmi liknavě, nicméně i u něj převážilo rozčarování. Vyjádřil je neobvykle otevřeně v osobním memorandu prezidentu Benešovi. Nelze prý na jedné straně očekávat německou aktivistickou politiku, když na druhé straně jsou československé úřady apatické vůči henleinovské vlastizrádné

a zcela demagogické agitaci. Ale skutečný důvod pomalého naplňování únorového usnesení vlády byl podle Jakschova názoru ještě jinde, než jen u pasivity a pomalosti státního úřednictva. Aktivistickou politiku nelze účinně dělat proto, že v českých politických stranách – odkud to prý prolínalo i do státního aparátu – stále přežívá ve vztahu k oblastem osídleným německým obyvatelstvem jako nevyřčený ideál nacionalistická politika počesťování tzv. „zněmčených“ území.³⁸

Řešení, které nedostalo šanci: Národnostní statut

Po nacistické anexi Rakouska se jednota a odhodlání německého „novoaktivismu“ rozpadla. Ale atmosféra se změnila i v československém táboře. Mezi agrárníky, v nejsilnější vládní straně, už po několik měsíců nabývaly na síle hlasy konzervativního křídla kolem Rudolfa Berana, který volal po pravivé rekonstrukci vlády. Do vlády měli být přizváni zástupci SdP i autonomistické Hlinkovy slovenské lidové strany, naopak z ní měli odejít němečtí sociální demokraté.³⁹ Hodža byl přesto rozhodnut pokračovat v nastoupeném kurzu národnostního vyrovnání. Koncem března 1938 oznámil rozhodnutí shromáždit všechny od vzniku republiky přijaté zákony, nařízení či prováděcí předpisy týkající se práv a ochrany národnostních menšin. Soubor měl sloužit k revizi již uplatňovaného menšinového zákonodárství a současně se měl stát východiskem k politickým jednáním s reprezentanty národností. Konečným cílem bylo vytvořit jednotnou zákonou normu pod označením Národnostní statut (původní název s adjektivem „menšinový“ byl odmítnut). Nad jeho paragrafy měla panovat jednoznačná shoda o pravidlech společného soužití národností v jednom státě. Vláda zamýšlela vytvořit pevný základ pro vytvoření a udržení národnostního míru, který by nezpochybňoval ani jednotu státního území, ani demokratickou ústavu republiky. Pro všechny národnosti republiky měl mít statut obdobný význam, jaký měla ústava zajišťující občanská práva a svobody pro každého občana. V jednom z návrhů preambule, který sepsali bytostní demokraté Karel Čapek s Ferdinandem Peroutkou, byla vyjádřena pevná vůle „novými opatřeními dalekosáhle rozšířit a pro budoucí časy ustálit rovnost, pokojnou shodu a spolupráci všech národů naší společné vlasti.“ Všem „národním pospolitostem“ v Československu statut slovy návrhu preambule zabezpečoval „plný národní vývoj“, protože jim dával k dispozici „prostředky, aby samy chránily národní svéráz a své zájmy v rámci společné vlasti.“⁴⁰ Statut měl doplnit individuální občanská práva o kolektivní práva zrovnoprávňující národnosti s trestní ochranou národnostní příslušnosti před odnárodňováním, v zajištění spravedlivého poměru zastoupení jednotlivých národností ve veřejných službách a v hospodářství a v právu vykonávat kulturní, správní a sociální autonomii. Příslušnost

k určitému národu by se stala právem chráněnou nezměnitelnou skutečností. Nevyhnutelně to ovšem znamenalo, že ve vyšším zájmu ochrany národního kolektivu byl jedinec omezován ve svobodné volbě rozhodnout se, ke kterému národu patří. Z dnešní perspektivy, kdy příslušnost k národu vnímáme jako otázku osobní volby, by normu odmítla liberální kritika. Odlišně tomu bylo v první polovině 20. století, kdy převládalo přesvědčení, že národ je vrozenou entitou, a tedy hodnotou přirozenou a neměnnou. V kontextu meziválečného vývoje byl pokus o Národnostní statut ve skutečnosti výjimečným počinem. Pustit se do přípravy tak velkoryse koncipované ochrany národnostní jinakosti byl výrazem důvěry v sílu a schopnosti československé demokracie. Nic na tom nemění ani okolnost, že k němu bylo přistoupeno až pod narůstajícím mezinárodním tlakem a z obavy před agresivním německým sousedem. Kdyby byl v roce 1938 československým parlamentem přijat, platil by od 1. ledna následujícího roku. Rok 1938 se mohl stát významným mezníkem v československých dějinách z jiného důvodu, než jak si jej připomíná historická paměť. Národnostní statut právem vzbuzoval naději, že existuje řešení komplikovaného problému, jak bez použití násilí zachovat Československo ve stávajících hranicích a současně jak nezničit multietnickou a multikulturní oblast uprostřed Evropy v podobě, která se organicky utvářela po celá staletí.

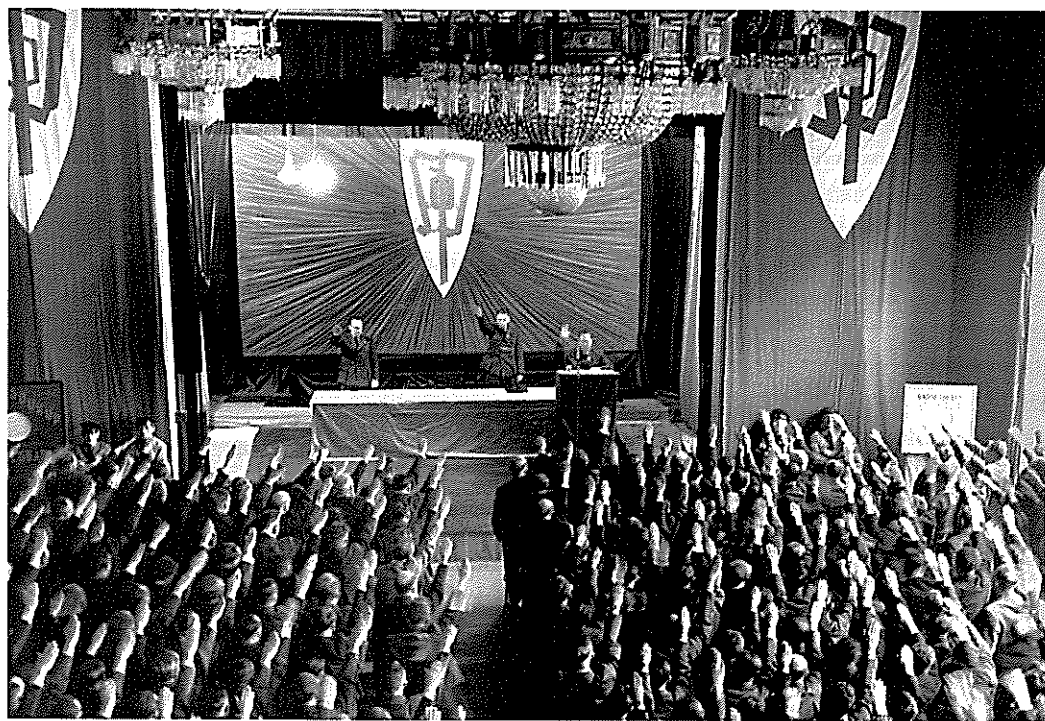
Národnostní statut však přijat nebyl. Práce na něm a dalších významných zákonných normách s ním úzce spojených (např. nový jazykový zákon, zákon o národnostní autonomii v rámci decentralizace správy, zavádějící národnostní kurie) probíhaly urychleně pět měsíců do konce července 1938. Prezident Beneš si od něj s předsedou vlády Hodžou slibovali nejen uklidnění národnostního napětí uvnitř republiky, ale také účinné odražení mezinárodního tlaku, pod který se Československo dostalo kvůli údajně nesnášlivé a odnárodňovací politice vůči československým občanům německé národnosti. Přestože byl v polovině léta návrh statutu připraven k parlamentnímu jednání, nikdy k tomu nedošlo. V polovině srpna shodili vyjednávači SdP jeho text definitivně jako nedostatečné východisko dohody a jednání opustili. Až počátkem září ke stolu znovu usednou k jednacímu stolu s prezidentem Benešem, o Národnostním statutu se už hovořit nebude.⁴¹ Nikdy se již nedovíme, jak by byl Národnostní statut přijat celou československou veřejností, ani to, zda by se v praxi osvědčil.⁴²

Cesta k září 1938

Průběh československých událostí od dramatického jara do tragického podzimu byl popsán již mnohokrát a velmi podrobně. Připomeňme proto jen základní linie. Bez ohledu na úsilí a dobrou vůli československé vlády a prezidenta republiky, který navzdory své ústavně slabší pozici

převzal v srpnu od předsedy vlády tíhu složitého vyjednávání s nespolehlivým partnerem, je celé období poznamenáno taktikou smluvenou mezi Henleinem a Hitlerem o zdržování a neustálém stupňování napětí. Jeden po druhém byly odmítány československé návrhy, přestože se prezident více a více snažil vyhovět v rámci ústavnosti požadavkům vyjednavců SdP. Vyjednavci SdP občas jednání přerušovali, pak se zase vraceli s dalšími požadavky, podle stejného vzoru si počínali až do odchodu z jednání v polovině srpna, zde však není se o jednotlivých jednáních podrobně rozepisovat.⁴³ Východisko vyjednavací pozice SdP se vázalo k Henleinovu projevu 24. dubna 1938 na stranickém sjezdu v Karlových Varech. Tehdy Konrad Henlein poprvé veřejně odmítl připravovaný Národnostní statut jako pouhou kodifikaci údajného stávajícího bezpráví vůči sudetským Němcům a vyslovil osm požadavků, které byly předloženy jako základ k jednání s vládou, a jež do dějepisu vešly jako „karlovarské požadavky“.⁴⁴ Později je Henlein označil za požadavky minimalistické a vyjednavci přišli s doplněním. Již karlovarské požadavky byly formulovány velmi obecně a dávaly široký prostor výkladu. Lze připustit, že některé z požadavků (např. zrovnoprávnění německé „národnostní skupiny“ s českým národem) by mohly být v určité umírněné interpretaci považovány za slučitelné s připravovaným

*Konrad Henlein
na stranickém sjezdu
SdP v Karlových
Varech v dubnu 1938.*

Národnostním statutem. Osm bodů vytvářelo celek velmi radikálního charakteru. Jeho součástí byly vysloveně provokativní prvky neslučitelné s liberálně demokratickým charakterem státu (v osmém bodě vyjádřený požadavek úplné svobody přihlásit se k „německému světovému názoru“, tedy k nacionálnímu socialismu). A to bylo Henleinovým skutečným záměrem. Požadavky neměly sloužit k dohodě, ale k vytváření zdání o ochotě jednat. Uskutečnění karlovarských požadavků by totiž neznamenalo nic jiného než oddělení určitého území od ostatních částí republiky. Vzhledem k politické hegemonii SdP mezi německým obyvatelstvem by republika byla rozdělena podle ideologického klíče na dvě části. V jedné by politický řád utvářely hodnoty liberalismu a demokracie a ve druhé by vládly antiliberální a antisemitské hodnoty německého nacionálního socialismu. Vydělené území mělo být jako tzv. německé sídelní území vymezeno podle národnostního klíče. Spravováno by bylo zcela autonomně výhradně německým úřednictvem, takže by nad ním ústřední orgány státu v podstatě ztrácely kontrolu. Nebylo ani jasné, jaké právní postavení by v autonomním území měli občané jiných národností. Příslušníkům sudetoněmecké „národní skupiny“ měla být přiznána navíc i privilegia zvláštní ochrany na ostatním území republiky. Již tím by zanikl jeden důležitý princip liberálně demokratického řádu – rovnost všech občanů státu. Jedna konkrétní skupina občanů by byla „rovnější“ než ostatní. I pozdější vyjednavací SdP s československou vládou si dobře uvědomovali radikalitu karlovarských požadavků. Z oficiálně suverénního Československa v podstatě utvářely sterilní území zcela závislé na Německu ekonomicky, kulturně a brzy i vojensky a zahraničněpoliticky.⁴⁵

Zdeněk Kárník popsal týdny a měsíce od jara 1938 příhodně jako zhušťování historického času.⁴⁶ V překotném chvatu předbíhaly vnitropolitické události ty zahraničněpolitické a téměř každá přispěla k proměně a nepřehlednosti situace. K růstu napětí přinejmenším v Německu přispívala protičeská mediální kampaň v německém tisku, která prostřednictvím smyšlených nebo zveličených zpráv o každodenních střetech mezi henleinovci a policií nebo vojáky a mezi českým a německým obyvatelstvem sugestivně podněcovala německou veřejnost proti Československu.⁴⁷ Do toho se v Československu rozběhla předvolební kampaň do obecních voleb, konaných ve třech termínech v květnu a červnu. SdP si v nich počínala opět velmi agresivně, protože potřebovala vyhrát jednoznačně a potvrdit tak často opakovaná tvrzení, že jen ona je jediným a legitimním zástupcem sudetských Němců. To se jí také podařilo. V oblastech s německou většinou kandidátku SdP volilo v průměru téměř 90 % voličů. Proti nim stále vytrvale stáli němečtí sociální demokraté a komunisté, kteří se rozhodně postavili za obranu Československa.

Edvard Beneš na 10. všesokolském sletu v Praze v červenci 1938. Dominantní skladbou sletu byla Pecháčkova Přísaha republiky, kterou cvičilo přes třicet tisíc Sokolů. Průvod Sokolstva Prahou trval kolem čtyř hodin a Sokolové z tehdy již obsazeného Rakouska šli pod vlajkou s hákovým křížem.

Klíčovou událostí jara však byla částečná mobilizace československého vojska z 20. května. Vyhlášena byla pod dojmem zpráv o pohybech německého vojska kolem československých hranic v Sasku a Slezsku, které upomínaly na pohyby wehrmachtu před anexí Rakouska. Zprávy byly nepřesné nebo záměrně falešné. Mobilizace ale byla provedena příkladně rychle a spořádaně, a to udělalo na československou i zahraniční veřejnost mimořádný dojem. Hitler byl překvapen nad údajnou československou drzostí a snažil se napříště Československo vykreslovat v konturách agresora a narušitele evropského míru. Československá diplomacie dokázala své rozhodnutí krátkodobě obhájit. Z dlouhodobého hlediska však částečná mobilizace spíše Brity vystrašila, protože ukázala, jak reálná je hrozba války, a podnítila je v zesílení úsilí zabránit válečnému konfliktu stůj co stůj. Avšak vnitropoliticky byla květnová mobilizace jednoznačným úspěchem. Po měsících opatrného našlapování kolem stále drzejších, republiky nepřátelských aktivit Henleinových stoupenců ukázal stát jasné odhodlání bránit se všemi prostředky. Rozhodnost státních orgánů sjednotila československé obyvatelstvo a zchladila – na čas – hlavy sudetoněmeckých radikálů. Tato odhodlaná atmosféra nezmizela ani poté, kdy byla po měsíci ukončena vojenská pohotovost. Počátkem července se bojová nálada Čechoslováků manifestovala znovu na Strahově

během X. všesokolského sletu. Nebezpečí vyburcovalo československou společnost, zvedla se spontánní vlna výrazů věrnosti republice, které vyjadřovaly jednoznačnou podporu vládě a prezidentovi a vyzývaly ke konci ústupků již otevřeně Hitlerovské SdP. Nejvýznamnějším z těchto prohlášení byl květnový manifest „Věrní zůstaneme“, který vedle tří set významných osobností kulturního a vědeckého života podepsal milion a půl lidí. Avšak po vynuceném vládním přijetí britsko-francouzské nóty o odstoupení pohraničí vybuchla 22. září kolektivní emoce do masového nesouhlasu a generální stávky, aby byla to o den později zase poslušně spoutána všeobecnou mobilizací do jednoznačné vůle ubránit republiku se zbraní v ruce nebo padnout v boji. Ironické však bylo, že v okamžiku, kdy si Čechoslováci jako jeden muž přáli bojovat, celá ostatní Evropa si válku z hloubi duše nepřála.

Mnichov: mír za cenu obětování

Československo vzniklo jako součást nového evropského uspořádání po první světové válce a československá diplomacie se opírala o mezinárodní systém, který s upomínkou na mírovou smlouvu dohodových mocností s poraženým Německem z června 1919 nese označení versailleský systém. Byl postaven na odmítání války jako pokračování politiky a zahrnoval tajnou diplomacii. Nositelem těchto principů a garantem systému mezinárodní kolektivní bezpečnosti byla Společnost národů (SN). V Ženevě sídlící instituce nabízela svým členům neutrální prostor po diplomatické řešení mezinárodních sporů. Československá diplomacie v čele s ministrem zahraničních věcí a od roku 1935 československým prezidentem Edvardem Benešem byla aktivním členem SN a opírala o ni jeden z pilířů záruk státní existence a bezpečnosti.⁴⁸ Mezinárodní vývoj v Evropě (zvláště mezi Francií a Německem) od poloviny 20. let dával vzniknout nadějím na stabilní mír v Evropě. Všechny naděje zhatila světová hospodářská krize, která po celé Evropě vyvolala hluboké politické otřesy. Pro politiku nacistického Německa byla SN překážkou, a proto z ní vystoupilo v roce 1933. Když se v říjnu 1935 ukázalo, že SN není schopná se efektivně postavit válečné agresi fašistické Itálie proti habešskému císařství, ztratila diplomacie západoevropských demokracií důvěru v tuto organizaci světové kolektivní bezpečnosti. V osobách předsedy vlády Neville Chamberlaina a ministra zahraničních věcí lorda Halifaxe se Velká Británie raději uchýlila v jednání s Německem k defenzivní diplomatické strategii appeasementu (usmiřování). S vědomím omylu příliš tvrdého versailleského míru, byla britská diplomacie ochotna přivírat oči před jednostranným odstraňováním německých závazků z tohoto míru vyplývajících a netrvat za každou cenu na poválečném statu quo, zvláště pokud by

hrozilo, že případný spor by mohl vést k nové válce. Chamberlain, který dnes platí za nešťastný symbol politiky appeasementu, byl upřímně přesvědčen, že vývoj československé krize od května 1938 dospěl do stavu, kdy je na výběr jen dvojí alternativa: válka nebo mír. Znal také dobře protiválečnou náladu občanů Velké Británie i obyvatelstva většiny evropského kontinentu (včetně Německa), a byl proto rozhodnut válce zabránit.⁴⁹ Jen těžko mohl tušit, že jediný člověk, který se na válku těšil a cíleně ji připravoval, je ten, s nímž bude osobně o míru na podzim 1938 vyjednávat. Britský ministerský předseda uvěřil Hitlerovým zástupným tvrzením, že jediným a posledním cílem jeho politiky je spojit všechny Němce pod jednou vládou.

Aby se předešlo eskalaci krize, do níž se Evropa na podzim roku 1938 dostala, zvyšovala britská diplomacie od května 1938 tlak na československé představitele, aby udělali všechno pro uspokojení SdP. V britských očích by tím byl vyřešen i problém sudetských Němců a mezinárodní krize zažehnána. To byl zřejmě také důvod, proč chyby v neúspěšných jednáních byly hledány pouze na československé straně. Velká Británie chtěla hlavně zabránit tomu, aby se do věci přímo začalo vměšovat Německo. Její představitelé dospěli na jaře 1938 k názoru, že neexistuje způsob,

V čele britské mise k posouzení menšinové politiky ve vztahu k německému obyvatelstvu Československa probíhající od samého počátku srpna na půlky září 1938 srpna stál Lord Runciman (Walter, první vikomt Runciman z Doxfordu). Fotografie je z Runcimanovy návštěvy u hraběte Kinského na statku u České Kamenice. Runcimanovy závěry byly pro československou vládu a celý stát krajně nepříznivé.

jak by mohli účinně zasáhnout na straně Československa. Přesto patřilo k britské strategii odvracení konfliktu i to, že Německo bylo udržováno v nejistotě, jak by se Velká Británie, případně Francie zachovala v případě válečného konfliktu Německa s Československem. Když v červenci ztroskotalo další kolo vládního jednání s vyjednavací SdP, rozhodl se ministr zahraničí Halifax vyslat do Československa někdejšího ministra obchodu Waltera Runcimana, aby jako neoficiální britský prostředník mezi československou vládou a SdP pomohl vyjednat závaznou dohodu. Runciman dorazil do Prahy 3. srpna, sešel se se všemi stranami sporu, opakovaně přijal pozvání k prohenleinovské šlechtě, ale přesto vyjednavací SdP v polovině srpna jednání nespokojeně opustili. Runciman pak od Henleina obdržel nové požadavky a předal je Benešovi. Když byly i ty opět odmítnuty s tím, že neodpovídají karlovarským požadavkům, rozhodl se prezident 5. září připravit poslední návrh, který karlovarské požadavky v podstatě do posledního bodu naplnily. Runciman návrh, písemně předložený 7. září, odsouhlasil. I překvapení vyjednavací SdP dospěli k závěru, že poslední návrh prakticky splňuje vše, co chtěli, a nelze jej odmítnout. Opět proto pod záminkou policejního incidentu v Moravské Ostravě jednání přerušili. Pokračovat se znovu mělo den po Hitlerově projevu na Velkoněmeckém sjezdu NSDAP v Norimberku. Ale k dalšímu jednání již nikdy nedošlo.

V Norimberku 12. září vstoupil Hitler přímo do československé krize. V překvapivě umírněném projevu nevyhlásil žádné ultimátum, ale označil československého prezidenta za viníka dosavadního neúspěchu jednání s SdP, který jen lavíruje a rozdává „malé uklidňující dárečky“. Československo je viníkem krize, dál prý utlačuje „tři a půl milionu Němců“ a Hitler jako ochránce všech „německých soukmenovců“ požaduje, aby na místo planého vyjednávání „nastoupilo svobodné právo na sebeurčení“.⁵⁰ Projev nebyl vysloveně válkychtivý a zdánlivě dával naději na další dohodu řešení otázky sudetských Němců na bázi plebiscitu. V tomto smyslu bude také britská a francouzská diplomacie v následujících dnech naléhat na československou stranu. Také vyjednavací SdP sdělí Runcimanovým spolupracovníkům, že návrat k jednacímu stolu je možný pouze v případě, pokud se bude jednat jen o plebiscitu o připojení k Německu. Ve skutečnosti už ale žádná jednání SdP s pražskou vládou neměla být obnovena. Datum válečného útoku na Československo bylo již stanoveno na 28. září. Útok měl být legitimován otevřeným československým terorem. Příkazy vyprovokovat incidenty s československými četníky, policií, vojáky a úřady obdržela SdP již před norimberským sjezdem. V pohraničních oblastech, zvláště na Chebsku, Karlovarsku nebo Liberecku, se od 11. září stupňovala četnost útoků proti státním úřadům, docházelo k pokusům o převzetí kontroly nad poštovními úřady a nádražími, k drancování židovských obchodů

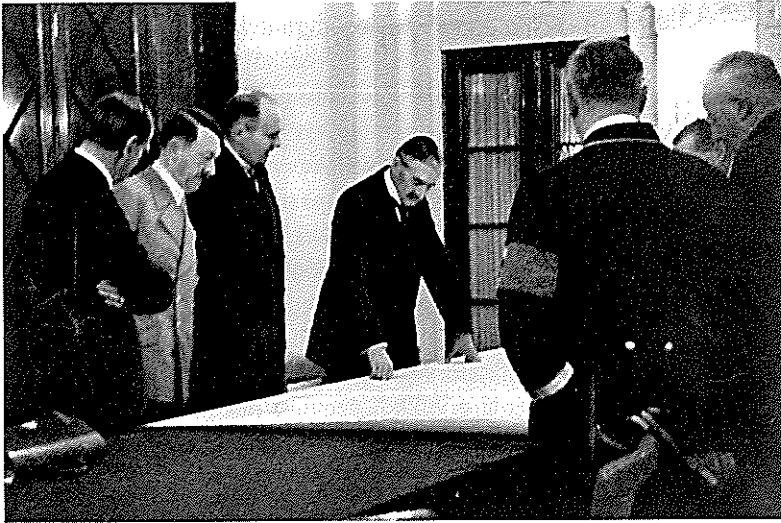
Sudetoněmecké dobrovolnické oddíly (Sudetendeutsche Freikorps) pochodují mezi Aší a Chebem 23. září 1938.

Freikorps měl pomoci přímých útoků, ale i sabotáží a diverzí z Hitlerova příkazu destabilizovat situaci v československém pohraničí.

a otevřenému napadání místních českých obyvatel a německých stoupců marxistické levice. Provokace v některých místech nejbliže hranicím přerostly v krvavé pokusy o puč. Tajně vyzbrojení ordneři napadli četnické strážnice a služebny finanční stráže. Po střetech zůstalo 23 mrtvých (13 Čechů a 10 Němců). Hodžova vláda zareagovala pohotově. 13. září vyhlásila ve vybraných okresech stanné právo a československá armáda bez problémů znovu zajistila klid a pořádek. 15. září vedení SdP uprchlo do Německa a Henlein zaslal německému kancléři „zvací“ dopis, v němž Hitlera požádal o vojenské obsazení československých okresů s více než 50% většinou německého obyvatelstva s odůvodněním, že chce zamezit dalším „vraždám českého fanatismu“. Stejný den zazněla na vlnách řííšského rozhlasu jeho proklamace sudetským Němcům a světové veřejnosti, že pod hlavními československých kulometů a tanků již není možné česko-německé soužití. Sudetští Němci chtějí žít „ve svém domově“ jako svobodní lidé a žádají „návrat domů do řííše“. ⁵¹ Aby dalo i jinak exilové vedení SdP – strany nyní již v Československu zakázané – svému vlastizrádnému rozhodnutí potřebnou patinu boje za národní sebeurčení, urychleně za pomoci jednotek SA a SS vybuodovalo zvláštní legionářské jednotky sudetoněmeckých dobrovolníků uprchlých z Československa (*Sudetendeutsche Freikorps*). Její členové vyvolávali ozbrojené incidenty na československém území a dokonce 22. září obsadili Cheb. ⁵² Casus belli byl zinscenován.

1938

*Britský premiér
Neville Chamberlain
vyjednává
s Adolfem Hitlerem
v Godesbergu
(23. září 1938).*

K válce s Československem přesto nedošlo. V jednom ohledu – jak se po pádu nacistického režimu v Německu ukázalo – to možná byla škoda. Ve velení wehrmachtu uzrálo u skupiny nespokojených generálů pevné rozhodnutí svrhnout Hitlera, jakmile bude dán rozkaz k útoku. Pokud by se vojenský puč v Německu podařil, získaly by snad světové dějiny 20. století v roce 1938 úplně nový směr. Nechme však spekulací. Do situace směřující zdánlivě neodvratně k válce se rozhodl přímo vstoupit britský premiér. Hitler vyhověl jeho návrhu o osobní setkání a Chamberlain 15. září přiletěl do Německa. Po krátkém prvním jednání v Berchtesgadenu, kde Hitler zcela zavrhl možnost autonomního řešení v rámci Československa a požadoval odstoupení československých území, následovalo o týden později dvoudenní jednání v Godesbergu. Mezitím se Britové shodli s Francouzi, že jediným reálným řešením situace je přímé odstoupení území s více než 50% většinou německých obyvatel, za které by pro ostatní území Československa společně nabídli Československu bezpečnostní záruky. V jiném případě nebude moci Francie splnit své spojenecké závazky. Československá vláda nótu v tomto znění nakonec přijala. A to bylo zásadní rozhodnutí. Právě s tímto vládním rozhodnutím bude britská vláda napříště počítat jako s konečným i o několik dní později v Mnichově. Nic na tom nemění skutečnost, že v následujících dnech se situace zase spíše přivracela k válce. K Chamberlainově překvapení totiž během úvodního jednání v Godesbergu Hitler znovu navýšil dřívější požadavky, postavil se také za údajně rovněž utlačované československé Maďary a Poláky a prohlásil připravenost Německa okamžitě obsadit území. Francie a Velká Británie doporučila Československu mobilizovat. Bude-li Československo napadeno, Francie splní své spojenecké závazky.

I Chamberlainovi se zdálo, že válka je neodvratitelná, na poslední schůzce s Hitlerem však převzal pro Československo nový německý návrh. Hitler trval ultimativně na bezpodmínečném přijetí godesberského návrhu do 28. září. Požadované území mělo být vyklizeno do 1. října. V té chvíli se do věci vložili i další politikové. Americký prezident Roosevelt navrhoval, aby se na neutrální půdě sešla mezinárodní konference všech zúčastněných stran (včetně československé).⁵³ Prostřednictvím Benita Mussoliniho se podařilo odložit o jeden den poslední Hitlerovo ultimátum a domluvit i konferenci čtyř velmocí. Sešla se 29. září v Mnichově. Pozdě v noci na 30. září tam podepsali Chamberlain, francouzský předseda vlády Eduard Daladier, italský diktátor Mussolini a Adolf Hitler dohodu o tom, že Československo odevzdá a vyklidí území v několika časových pásmech mezi 1. a 10. říjnem. Konečné vymezení hranic měla provést mezinárodní komise později. Polské a maďarské požadavky měly být vyřešeny trojstranným jednáním do tří měsíců. Českoslovenští zástupci do Mnichova přicestovali rovněž, nebyli však k jednání vůbec připuštěni. Po druhé hodině ranní obdrželi pouze výsledek, který Praze nadiktoval mír. Dlužno říct, že během celé mezinárodní krize až do samotného konce nedošlo ani jednou k přímému jednání německých a československých zástupců.

Epilog

V pohraničních oblastech vytržených zcela neorganicky z historických zemí Čech, Moravy a Slezska se od 1. října 1938 začalo slavit „osvobození“. Stejně jako ve Francii a ve Velké Británii, kde byli Chamberlain a Daladier oslavováni jako zachránci míru, i v Sudetech se u velké části obyvatelstva dostavilo uvolnění, že válka byla zažehnána. Ovšem oslavován byl Hitler jako „osvoboditel“ a stejně bouřlivě byli uvítáni i zemi okupující vojáci. Dne 4. prosince 1938 proběhly v připojených oblastech doplňující volby do říšského sněmu. Přestože se volby nekonaly v celém Německu jako v případě „anšlusu“ Rakouska, byly i tyto volby obdobou Hitlerova legitimizačního referenda. Na jednotné kandidátce byla nad třemi jmény Hitler, Henlein, K. H. Frank připsána otázka: Vyznáváš se k našemu vůdci Adolfu Hitlerovi, osvoboditeli Sudet, a dáváš svůj hlas volebnímu návrhu NSDAP? Velké „ANO“ vedle malého „ne“ zaškrtnulo 98,78% voličů (z celkového počtu 98,62%).⁵⁴ Naopak jiná, menší skupina obyvatelstva před příjezdem wehrmachtu prchala přes nově vytyčované hranice do Československa, pokud z pohraničních oblastí neuprchla již v průběhu září. Byli mezi nimi Češi, němečtí komunisté a sociální demokraté a nyní již zcela otevřeně napadaní Židé. První vlna zatýkání těch, kteří zůstali, probíhala souběžně s vojenským obsazováním území. Vojsko doprovázely zvláštní zásahové policejní síly. Další vlny brzy následovaly. Listopadové

protižidovské pogromy zorganizované SA po celém Německu proběhly i v Sudetech.

Jinak tomu bylo mezi Čechy v kapitulujícím Československu. Ohromná emoční energie vložená na konci září 1938 do jednotné vůle bránit republiku se náhle vyvalila do měsíců plných zoufalství, deziluzí a zloby. Vina za porážku a československou kapitulaci před Hitlerem se svalovala na prezidenta republiky, na vládu, na „zrádcovskou“ spojeneckou Francii a Velkou Británii. A brzy následovaly další rány. Polsko využilo československé slabosti a okamžitě zabralo Těšínsko a slovenská území na Oravě a Spiši. O pár měsíců později jeho příkladu následovalo Maďarsko. V arbitráži, která se konala ve Vídni pod taktovkou již jen německé nacistické a italské fašistické diplomacie, získalo Maďarsko na Česko-Slovensku rozsáhlé oblasti obývané maďarskými obyvateli

Sudetendeutsche Ergänzungswahl zum Großdeutschen Reichstag

Wahlzettel

Bekennst Du Dich zu unserem Führer

Adolf Hitler

dem Befreier des Sudetenlandes, und gibst Du Deine

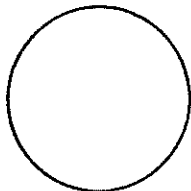
Stimme dem Wahlvorschlag der

Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei?

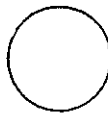
Dieser führt an seiner Spitze folgende Namen auf:

1. Adolf Hitler
2. Konrad Henlein
3. Karl Hermann Frank

Ja

Nein

Volební lístek
pro doplňovací
volby do říšského
sněmu, vyjadřující
souhlas s vyznáním
k Hitlerovi jako
„osvoboditeli Sudet“.

na Žitném ostrově a dál podél jižní slovenské hranice, na slovenském východě včetně Košic a také jižní části Podkarpatské Rusi včetně Užhorodu a Mukačeva.

Nakonec se zloba obrátila proti samotnému systému liberální demokracie. Plivalo se na oba prezidenty a jejich ideál demokracie a humanity, s nimi byli haněni i angažovaní demokraté, na prvním místě Karel Čapek. Jemu vzala mnichovská kapitulace chuť k životu. Na vánoce toho nešťastného roku podlehl zápalu plic. První republika zanikla v Mnichově, byla

Čeští uprchlíci čekají před libereckým nádražím na odchod z odstoupených území v říjnu 1938. Československo tehdy přišlo o necelých 41 tisíc čtverečních kilometrů svého území, které mělo více než 50 % podíl německého obyvatelstva (tzv. čtyři pásma). V další fázi pak byla obsazena území s přibližně padesátiprocentním podílem (páté pásmo).

prý příliš složitá, liberální, zkorumpovaná a málo národní a akceschopná. Podařilo se naplnit snad jen slovenské a rusínské touhy po samosprávě. Ale ani tato decentralizovaná republika Česko-Slovensko s novým zjednodušeným politickým režimem dvou politických stran neměla trvat dlouho. Již v březnu následujícího roku si Hitler splnil to, co si přál od začátku. Nacistická okupace zničila veškeré zbytky československé demokracie. V protektorátu Čechy a Morava, jenž měl údajně zajišťovat kulturní autonomii českého národa, byly uzavřeny české vysoké školy a bylo omezo-
váno základní i střední školství. Nacistický režim mimo jiné i s někdejší-
m čelním představitelem SdP K. H. Frankem v popředí zavedl v protektorátu teror, jen aby z obyvatel učinil poslušné roboty německé válečné
zbrojní výroby. Režim se stejně jako v ostatních částech Říše vydal cestou
útlaku a genocidy židovského a romského obyvatelstva. Pozvolna a potají
se připravoval i na to, že po očekávané vítězné válce aplikuje vůči české-
mu národu tak nesnášenlivou národnostní politiku, že svou hroživou raso-
vou motivací neměla být srovnatelná s ničím, co kdy SdP vyčítala úřadům
meziválečného Československa. Na jejím konci neměl český národ jako
národ obývající české země už nikdy existovat.

Mnichov způsobil ohromný šrám na myslí všech, kteří jej zažili. Byl to kolektivní negativní zážitek české společnosti, z něhož se stalo „trauma“ české kolektivní paměti na desítky let. A kdyby se jej za války nepodařilo exilové reprezentaci v čele s Edvardem Benešem a řadou dal-
ších prvorepublikových politiků zvrátit, trpěli by Češi doposud nějakým
mnichovským „komplexem“. V mnichovském ponížení se však nemu-
selo skrývat jen kapitulantství. Naopak, skrývalo se v něm i odhodlání
Mnichov odčinit a již jej nikdy nedovolit, odhodlání, které mnohé Čecho-
slováky přivedlo do exilu a v uniformách spojeneckých armád na bojiště
druhé světové války.

Většinou si neuvědomujeme jeden z nejtragičtějších důsledků Mni-
chova. I to, že tak nečiníme, je vlastně důsledkem roku 1938. Ale když se
nad tím zamyslíme, právě v Mnichově se rozešly společné, klikaté a sple-
tité cesty Čechů a Němců z českých zemí.

Vedol
Libor

Tomáš
Tomáš
Jiří Ha
Libor
Tomáš
Jiří Ma
Denisa
Jiří Ně
Libor V
Martin

8

OSMIČKY

Osudová výročí českých a československých dějin
končící na jednu číslici

Vedoucí autorského kolektivu Libor Jan

Tomáš Borovský

Tomáš Dvořák

Jiří Hanuš

Libor Jan

Tomáš Knoz

Jiří Malíř

Denisa Nečasová

Jiří Němec

Libor Vykoupil

Martin Wihoda

NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY

OSMIČKY

**Osudová výročí českých
a československých dějin
končící na jednu číslici**

**Vedoucí autorského kolektivu: Libor Jan
Tomáš Borovský, Tomáš Dvořák, Jiří Hanuš, Libor Jan, Tomáš Knoz,
Jiří Malíř, Denisa Nečasová, Jiří Němec, Libor Vykoupil, Martin Wihoda**

Vydalo NLN, s. r. o.
Náprstkova 10, Praha 1
v roce 2018
Vydání první
Jazyková redakce Jiří Knap
Grafická úprava knihy Martina Kudlíková
Technická redakce Šárka Křiváková
Sazba písmem Liberation Marie Tvrdá
Reprodukce Jan Skružný
Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Doporučená cena včetně DPH 399 Kč

ISBN 978-80-7422-640-2

